

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2025-yil, 6.1-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'lim boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV
Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUMAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV,
J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani
Universitet ko'chasi, 2-uy
Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul
H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:
I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 25.06.2025-yil.
Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.
Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

To'xtayeva Sh.G'. Iqtisodiyot ta'limi yo'nalishlarida tashkiliy-boshqaruv kompetensiyasining talablari	3
Xolmatov N.U. Futbol sportining tahlili va jismoniy tayyorgarlik talablari.....	7
Beketov N.A. Oliy ta'limda sifatni ta'minlash: tushunchalar, jarayonlar va strategiyalar	10
Allayarova S. O'quvchilarning lug'at boyligini oshirishga yo'naltirilgan innovasion yondashuvlar	14
Tuymanova I.F. Ingliz tilini o'rgatishda raqamli pen pals: zamonaviy texnologiyalar yordamida interaktiv o'rganish	17
Akbarova F.B., Pozilova Sh.X. O'quvchilarni vizual-grafik ko'nikmalarini muammoli ta'lim muhitida (pbl) shakllantirish	21
Шукурова С.С., Сейдалиева Л.Д. Факторы, влияющие на спортивные результаты в ациклических и циклических видах спорта	25
Shodmonov F.A. Boshlang'ich sinflarda ekologik ongni shakllantirish	30
Zoxidova M.T. Bo'lajak pedagoglarda pedagogik maxoratni oshirishda funksional yondashuvning roli	35
Mamasoatov A. Otm rahbar kadrlarining kasbi kompetentligiga qo'yilayotgan talablar	39
Бабаджанова Г.Б. Бўлажак шифокорларнинг деонтологик компетентлигини ривожлантиришнинг илмий-назарий таҳлили	42
Ibodova M.N. Integrativ yondashuv – akademik litseylarda biologiya fanini o'qitishning metodologik va nazariy asosi	46
Aliyeva M.B. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi	50
G'ulomjonova G.I. Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarni refleksiv ko'nikmalarini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari	57
Ko'bayev A.S. O'qituvchilarning malakasini oshirish tizimida ta'lim sifatini innovasion boshqarish strategiyalari	62
Xomidjonova G.X. Chet tillarini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning pedagogik asoslari	65
Mamadaminova M.M., Karshiyev J.A. Dizayn-tafakkur yondashuvi: ijodkor va moslashuvchan o'qituvchilarni tayyorlash kaliti	70
Maxamadjanov I. Mustaqil ta'lim jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish	73
Abdullayeva M.A. "Radiatsiya xavfsizligi" fanining ta'lim tizimidagi o'rni	78
Navruzova S.A. Oliy ta'lim tizimida integrativ yondashuvning o'rni	83
Norbutaev F.M. Some issues of development of economic competence in students	87
Shertaylakova G.B. Tarix fanini o'qitishda didaktik madaniyatni shakllantirishda sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni: raqamli transformatsiya davrida yangi metodik yondashuvlar	91
Ruxiddinov X.X. Ko'zi ojiz o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini interfaol guruh mashg'ulotlari orqali takomillashtirish	97
G'ulomjonova M. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini axloqiy, etik va estetik jihatdan rivojlantirish	100
Yalg'osheva M. Совершенствование функциональной модели развития навыков английского языка у студентов в области инженеринга.....	107
Xurramov A.I. Ko'rish qobiliyati cheklangan yuqori sinf o'quvchilarida inklyuziv o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun vazifaga asoslangan til o'qitishni moslashtirish	110
Miraliyeva D.T. "Ommaviy madaniyat"ni yoshlar ongiga singdirishdagi ruhiy ta'sir vositalariga qarshi kurash	114
G'aybullayeva N.N. Universal ta'lim faoliyatlari tushunchasining ilmiy-pedagogik mazmuni va ularning zamonaviy ta'lim konsepsiyasidagi o'rni.....	121
Nazarova SH.R. Inklyuziv ta'limda jismoniy tarbiya fanining samaradorligini oshirish: amaliy tahlil va takliflar	128
Siddikov B.S., G'aniyeva M.N. Dunyoning nufuzli tashkilotlari nigohida pedagogik ta'limda diagnostik madaniyat va kvalimetriya integratsiyasi: nazariy va amaliy jihatlar	132

Kubayeva M.B. Kasbiy ta'lim muassasalari o'quvchilarining ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik asoslari	137
Ergashev O.M. Real vaqt tizimari fanining elektron didaktik ta'minotini loyihalash tamoyillari	142
Narkabilova G.P., Nazirova R.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanishining psixologik-pedagogik xususiyatlari	149
Bahromova F.O. Bo'lajak tarbiyachilarda tarbiyalanuvchilarni bilish faoliyatini shakllantirish pedagogik muammo sifatida	154
Temirov O.M. Bo'lajak o'qituvchilarning axborot bilan ishlash malakalarini takomillashtirish mazmuni	159
Сандов С.Р. Некоторые проблемы развития креативности бакалавров технического направления	164
Гаффоров А.Х., Абидова З.К. Использование дистанционной технологии проектного обучения на основе электронных образовательных ресурсов нового поколения	170
Qurbonov N.Y. Umumiy o'rta ta'lim maktab direktorlari boshqaruv faoliyatini baholashda kvalimetrik yondashuvning mohiyati	176
Abdullayeva N.A. Bo'lajak pedagoglarning ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish ijtimoiy pedagogik zaruriyat sifatida ..	181
Latipova D.A., Nuraliyeva S.H., Isakova D.B. Nemis tilini bilishning yozish ko'nikmasida ko'p uchraydigan muammolar va ularni bartaraf qilish	186
Ismoilov K.T talabalarga qorako'l qo'zilarini hazm qilish sistemasidagi metabolizmlarga oziqalarning fizik holatiga bog'liqligini o'qitishning pedagogik imkoniyatlari	189
Abdulxayev A.A. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodologiyasi	194
Baxriyev I.S. Rangshunoslikning bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining manzara kompozitsiyasini tuzish va tasvirlashdagi ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati	198
Ummatova M.A., Gofurova M.A. Amaliy mashg'ulotlarda nostandart testlardan foydalanish metodikasidan	207
Umarov S.B. Talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishda jahon tajribasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari	212
Shirnazarova Z.A. Madaniyatlararo muloqot fan sifatida	217
Jurayeva Z.I. Raqamli transformatsiya muhiti: o'quvchilarning loyihalash kompetentligini rivojlantirishning yangi jihatlari	223
Xayitova M., Xo'janazarov O'E., Abdusalimova G.X. Qo'ng'ir suvo'tlar (phaeophyta) bo'limini o'qitish metodikasi	228
Орынбаева Л.К., Марчибаева У.С., Сейсенбеков Е.К. Использование цифровых технологий в условиях организации модели внеучебной деятельности школьников	233
Mustafoyeva S.J. Chet tillarni o'rganish nazariyalari tarixiga bir nazar.	237

RANGSHUNOSLIKNING BO‘LAJAK TASVIRIY SAN‘AT O‘QITUVCHILARINING MANZARA KOMPOZITSIYASINI TUZISH VA TASVIRLASHDAGI IJODIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

BAXRIYEV ILHOMJON SAIDAZIMOVICH
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarining manzara kompozitsiyasini tuzish va tasvirlashdagi ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini ilmiy asoslashga bag‘ishlangan. Unda rangshunoslikning ilmiy asoslari va kompozitsiya prinsiplarining zamonaviy badiiy-pedagogik ta’limdagi hal qiluvchi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Maqolada san‘at asarlarini bunyod etishda kompozitsiyaning markaziy o‘rni, uning g‘oyaviy-badiiy mazmunni ifodalashdagi ahamiyati, shuningdek kompozitsiya asoslari chuqur tushunchalar bilan yoritiladi. Maqola bo‘lajak san‘at o‘qituvchilarini nafaqat texnik ko‘nikmalarga, balki yaxlit ijodiy, estetik va ilmiy-amaliy bilimlarga ega bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislar sifatida tayyorlashning muhimligini asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: rangshunoslik, kompozitsiya, ijodiy kompetensiya, manzara kompozitsiyasi, pedagogik ta’lim, perspektiva, amaliy mashg‘ulot, badiiy asar, kreativ fikrlash, estetik idrok, oltin kesim.

Kirish

Bo‘lajak tasviriy san‘at o‘qituvchilarida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish – zamonaviy badiiy-pedagogik ta’limning eng muhim ustuvor vazifalaridan biridir. Bugungi kunda o‘qituvchi-rassomdan shunchaki texnik ijro mahorati emas, balki chuqur estetik tushuncha, kreativ fikrlash, o‘z his-tuyg‘ulari va g‘oyalarini samarali ifodalay olish qobiliyati talab etiladi. Manzara kompozitsiyasini mohirona tuzish va uni ranglar orqali tasvirlash ko‘nikmalarini o‘zlashtirishda rangshunoslikning ilmiy asoslari va kompozitsiya prinsiplarini chuqur tushunish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, badiiy ta’lim faqatgina texnik ko‘nikmalarni o‘rgatish bilan cheklanmasdan, balki o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni ijodiy hal etish va chuqur estetik idrokni rivojlantirishni ham qamrab olishi lozim. Bu jarayon pedagogik psixologiya, san‘atshunoslik va hatto optik fizika singari fanlarning o‘zaro uyg‘unligini talab etadi. Masalan, Leonardo da Vinchi asarlaridagi kompozitsion muvozanat,

uning ilmiy kuzatuvchanligi va matematik prinsiplarni san‘atga tatbiq etish mahoratining yorqin namunasidir. Vinsent Van Gogning manzaralaridagi ranglarning emotsional ta’siri esa rassomning rang orqali ruhiy holatni qanchalik kuchli ifodalay olishini namoyish etadi.

An’anaviy badiiy ta’limda ko‘pincha nazariy bilimlar va ularni amaliy qo‘llash o‘rtasida uzilishlar kuzatiladi, ayniqsa rangshunoslik sohasida. Bu esa bo‘lajak pedagoglarning rangning murakkab prinsiplarini ifodali va uyg‘un manzara kompozitsiyalarini yaratishda qo‘llashda qiyinchiliklarga duch kelishiga olib keladi. Binobarin, faqat texnik ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga emas, balki yaxlit ijodiy fikrlashni shakllantirishga yordam

beradigan metodologiyalarni ishlab chiqish va moslashtirishga katta ehtiyoj mavjud. Akademik rassomchilik an'analariga asoslangan tizimli yondashuvlar murakkab kompetensiyalarni rivojlantirish uchun kuchli pedagogik vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu, shuningdek, kognitiv yondashuvlarni san'at psixologiyasi bilan bog'lash orqali, rangni idrok etish va uning hissiy ta'sirini ilmiy jihatdan tushunishga imkon beradi. Aynan shu nuqtada zamonaviy neyroestetika fani ranglarning miyaga ta'sirini va hissiy reaksiyalarni qanday keltirib chiqarishini chuqur tushunishga yordam beradi, bu esa o'qituvchiga o'z o'quvchilarida rangga nisbatan yanada chuqur va ongli yondashuvni shakllantirishga imkon beradi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — akademik rassomchilikda rangshunoslik va kompozitsiya prinsiplarining ilmiy-amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish va asoslash, ularni manzara kompozitsiyasiga o'rgatishda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish texnologiyalariga moslashtirishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi: rassomchilikning fundamental prinsiplarini aniq belgilash; manzara kompozitsiyasida rangshunoslik asoslarini qo'llashning ilmiy yondashuvini har tomonlama tahlil qilish; amaliy mashg'ulotlarning ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ilmiy-pedagogik ahamiyatini yanada ta'sirchan ko'rsatish: maqola akademik talablarga muvofiq tuzilgan bo'lib, kirish, adabiyotlar tahlili va metodologiya, muhokama va natijalar, shuningdek, adabiyotlar ro'yxatini o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Badiiy ta'limda kompetentlik yondashuvi bo'lajak san'at o'qituvchilari nafaqat texnik ko'nikmalarga, balki ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyati, estetik idrok va o'z his-tuyg'ularini ifodalash kabi

keng qamrovli kompetensiyalarga ega bo'lishlarini talab qiladi. Bu kompetensiyalar ularning kelajakdagi pedagogik faoliyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ularga shunchaki kartina chizishni o'rgatishdan tashqari, o'quvchilarni o'z ijodkorligi va o'zini namoyon etishga ilhomlantirish imkonini beradi. Pedagogika sohasidagi taniqli olim J. Brunerning kognitiv nazariyasi ta'kidlaganidek, o'rganish jarayoni bilimlarni passiv qabul qilish emas, balki ularni tushunish va qayta ishlash orqali faol qurishdan iborati. Bu esa badiiy ta'limda talabaning faol ishtirokini taqozo etadi. Bunda L. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi ham muhim ahamiyat kasb etadi, u o'quvchilarning tengdoshlari va o'qituvchilar bilan o'zaro muloqotda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishini ta'kidlaydi, bu esa badiiy studiyalarda kollektiv muhitni yaratishga turtki bo'ladi.

Akademik rassomchilikning fundamental prinsiplariga ko'ra, har qanday sohada "savodxonlik asoslarini o'zlashtirmasdan" professional bo'lish mumkin emas [1]. Bu fikr tasviriy san'at uchun juda dolzarb bo'lib, unda texnik mahorat haqiqiy ijodiy ifodaning poydevori bo'lib xizmat qiladi. Rassomchilik texnikasining mutlaq ustasi bo'lgan I. Repin singari buyuk ustalarning merosi ham, o'zining zamonaviy texnikalarini klassik mahorat asosida qurgan. Uning "Volgadagi burlaglar" asarida

inson figuralarining har bir detali va kompozitsion joylashuvi ajoyib mahorat bilan bajarilgan. Bu asar nafaqat ijtimoiy dramani, balki rassomning anatomiya, perspektiva va rang munosabatlaridagi chuqur bilimni ham aks ettiradi.

- Volgadagi burlaglar, Ilya Repin, 1870-1873 Kartinachizish, rangmunosabatlari, shaklni modellashtirish kabi rassomchilikning asosiy prinsiplarini o'zlashtirish badiiy erkinlikka erishish uchun zaruriy shartdir. Mustahkam texnik asos bo'lmasa, asarning hissiy yoki

konseptual mazmuni ifodasiz yoki noto'g'ri yetkazilgan bo'lib qolishi mumkin. Shunday qilib, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilari uchun o'quv dasturi rangshunoslik va kompozitsiya asoslarini qat'iy texnik o'qitishni shaxsiy talqin va hissiy jalb qilish imkoniyatlari bilan uyg'un tarzda birlashtirishi, shunchaki mexanik ko'nikma emas, balki yaxlit ijodiy kompetensiyani shakllantirishga yordam berishi kerak.

Manzara janrining o'ziga xos xususiyatlari bor, bu rassomdan tabiatni chuqur tushunishni, yorug'lik va soylarning nozik farqlarini, ranglarning uyg'unligini his qilishni va fazoviy chuqurlikni etkazishni talab qiladi. Bu jarayonda rangshunoslik markaziy o'rinni egallaydi, chunki rang manzarada atmosfera, kayfiyat va hajmni yaratishning asosiy vositasidir. Tabiatdagi rang munosabatlarini ko'rish va tahlil qilish, keyin ularni xolstga ko'chirish qobiliyati ishonchli va ifodali manzara kompozitsiyasini yaratish uchun juda muhimdir. Vizual idrok psixologiyasida bu jarayon Gestalt prinsiplari (yaxlitlik) bilan izohlanadi, bunda idrok individual elementlarni emas, balki ularning o'zaro bog'liqligini bir butun sifatida idrok etadi. Shu bilan birga, rangning psixo-fiziologik ta'siri — masalan, qizil rangning faollikni, ko'k rangning esa tinchlikni ifodalashi — manzarani tasvirlashda hissiy ta'sirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Buyuk ingliz manzara rassomi Uilyam Ternerning (J.M.W. Turner) asarlari, xususan, uning "Yomg'ir, bug' va tezlik" kabi san'at asarlari

rang va yorug'lik orqali atmosfera va hissiy

holatni qanday yetkazish mumkinligining yorqin namunasidir. Ternerning kartinalari yorug'lik effektlarining kashfiyoti bo'lib, impresionizmga zamin yaratgan.

Nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan integratsiya qilish badiiy ta'limda birinchi darajali ahamiyatga ega. Rassomchilik haqidagi bilimlarni faqat amaliy mashg'ulotlar orqali o'zlashtirish mumkinligini alohida ta'kidlash lozim. Bu prinsip o'qituvchilarni tayyorlashda amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Rossiyaning taniqli pedagogi K.D. Ushinskiy ta'limda nazariya va amaliyot birligini har doim alohida urg'ulagan. Muntazam mashg'ulotlar va o'quv vazifalarini bajarish talabalarga nazariy bilimlarni mustahkamlashdan tashqari, rang va shaklni intuitiv tushunishni rivojlantirishga ham imkon beradi, bu ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosidir. Asar yaratish jarayoni, g'oyadan to yakunlanishigacha, nazariya amaliyotda sinovdan o'tkaziladigan va chuqurlashtiriladigan laboratoriyaga aylanadi.

Rangshunoslik va kompozitsiya nazariyasi asrlar davomida rivojlangan san'atshunoslikning fundamental sohasidir. Rang haqidagi klassik risolalardan tortib, rangni idrok etish psixologiyasi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlarga, bu bilim sohasi rassomlar va pedagoglarni vizual elementlarni tushunish va manipulyatsiya qilish uchun vositalar bilan ta'minlaydi. Rang hissiy va ratsional darajada idrok etiladi, uning badiiy asarning kompozitsion yechimida roli inkor etilmaydi. Mashhur rangshunos Ioxannes

Ittenning rang doirasi va ranglarning o'zaro ta'siri bo'yicha nazariyalari bugungi kunda ham rangshunoslikning asosiy qoidalarini belgilaydi. Uning asosiy va komplementar ranglar nazariyasi rang uyg'unligini yaratishda

muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. K. Malevichning "Qora kvadrat" kabi san'at asarlarida rangning minimal, ammo maksimal darajada ifodali qo'llanilishi, rangning o'z ichki kuchi va simbolik ma'nosini namoyish etadi. Rassomchilik ishining asosiy qonuniyatlari "rang munosabatlari", "issiq-sovuqlik" va "rassomchilikda shaklni modellash" kabi tushunchalar orqali tushunarli va izchil shaklda bayon etilgan. Bu konsepsiyalar manzara kompozitsiyasida chuqurlik, hajm va atmosferani yaratishda rangning rolini tushunish uchun fundamental ahamiyatga ega. Fizikada yorug'likning tarqalishi va sinishi qonuniyatlari ranglarning havo perspektivasidagi o'zgarishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Masalan, Rayleigh tarqalishi effekti uzoqdagi ob'ektlarning ko'rish tus olishini, ya'ni havo perspektivasini ilmiy nuqtai nazardan tushuntiradi. Klassik holatda, frantsuz manzara rassomlari, xususan, Klod Lorren (Claude Lorrain), o'z asarlarida havo perspektivasini juda mohirlik bilan qo'llagan. Uning "Port" kabi san'at asarlarida ranglarning uzoqlashish bo'yicha o'zgarishi mukammal namoyish etilgan.

Bu prinsiplar, asosan portret va figuralar tasviriga qaratilgan bo'lishiga qaramay, universal xarakterga ega va manzara

kompozitsiyasini o'rgatishga muvaffaqiyatli tatbiq etilishi mumkin. Bu ularning tasviriy san'atning fundamental qonunlariga bag'ishlanganligi bilan izohlanadi, bu qonunlar muayyan janrga bog'liq emas. Bu universal qonunlarni chuqur tushunish bo'lajak o'qituvchilarga o'z bilimlarini turli badiiy mavzularga moslashtirish imkonini beradi, ularning universalligini va chuqurroq tushunchasini rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli, akademik an'ana ishonchli, o'tkazilishi mumkin bo'lgan pedagogik modelni ta'minlaydi. Ushbu bo'limda bunday moslashuvning nazariy asoslari bayon etiladi.

Muhokama va natijalar

Manzara kompozitsiyasi ustida ishlashni boshlashdan oldin, bo'lajak o'qituvchilar o'z o'quvchilariga tabiat motivining hissiy va estetik taassurotini ilg'ashni o'rgatishlari kerak. Bu quyosh botishidagi ranglar uyg'unligi, o'rmondagi yorug'lik va soyaning o'yini yoki umumiy atmosfera holati bo'lishi mumkin. Bu taassurotni "ish davomida, u tugaguncha o'zida saqlash kerak" [1]. Bu bosqich ijodiy fikrlash va shaxsiy ifodani rivojlantirish uchun boshlang'ich nuqtadir. Talaba shunchaki ko'rganini nusxalamasligi, balki uni o'zi orqali o'tkazib, noyob tasavvur hosil qilishi muhimdir. Rassom his-tuyg'u bilan ishlaganda, u ob'ektni beixtiyor butunligicha idrok etadi, bu esa kartina va rang munosabatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va uning his-tuyg'ulari asarda bo'yoqlar yordamida "yoziladi" [1]. Manzara o'qitish uchun bu, talabalarni sahna bilan hissiy bog'lanishga, uning "mohiyati" yoki "kayfiyatini" (masalan, quyosh botishining tinchligi, bo'ronning dramatikligi) aniqlashga undashni anglatadi. Bunday hissiy va yaxlit yondashuv ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki u texnik takrorlashdan tashqari, shaxsiy talqin va ifodali muloqotga o'tadi, bu esa badiiy o'ziga xoslikning asosidir. Psixologiyada bu jarayon, Albert Banduraning "o'z-o'zini

samaradorlik" nazariyasiga mos keladi, bunda shaxsiy ishonch hissiy va ijodiy jarayonlarni kuchaytiradi. Bundan tashqari, san'atda hissiy idrok vizual stimullarning hissiy reaksiyalarga ta'sirini tushuntiruvchi tadqiqotlar tomonidan chuqur o'rganiladi. Masalan, yashil rangning tinchlantiruvchi ta'siri yoki qizilning dinamik kuchi ilmiy jihatdan asoslanadi. Bu borada Vinsent Van Gogning "Yulduzli tun" asarida

Yulduzli tun, Vinsent Van Gog, 1889
tabiatning hissiy va ruhiy holati ranglar va shakllar orqali juda chuqur ifodalangan.

Manzara kompozitsiyasi uchun dastlabki eskizlar yaratish keyingi muhim qadamdir. Bu bosqichda talabalar rangshunoslik prinsiplarini (masalan, yirik rangli dog'larning o'zaro bog'liqligi) kompozitsion yechimni shakllantirish uchun qo'llashni o'rganadilar. Eskiz bosqichi manzara uchun muhimdir, chunki u umumiy shakl va rang massalarini aniqlashga, shuningdek, perspektivani va elementlarning fazoda joylashishini rejalashtirishga yordam beradi. Bu kompozitsion markaz, ritm, balans kabi vizual muvozanatning ilmiy prinsiplariga asoslanadi. Rangtasvirda kompozitsiya

nazariyasi o'quvchiga fazo va shaklni tashkil etishning ratsional usullarini o'rgatadi, bu esa o'z navbatida, estetik muvozanatning ilmiy tamoyillari bilan bog'liq. Oltin kesim (Fibonachchi ketma-ketligi bilan bog'liq) kabi matematik prinsiplar asrda ko'pincha uyg'un va estetik jihatdan yoqimli kompozitsiyalarni yaratishda qo'llaniladi, bu esa inson ko'zining tabiiy ravishda muvozanatli va ritmik tuzilmalarni afzal ko'rishini ko'rsatadi. Nikola Pussenning (Nicolas Poussin) klassik manzaralari, masalan, "Arkadialik cho'ponlar" asarida

kompozitsiya qat'iy geometrik qonuniyatlar asosida qurilgan bo'lib, bu uning asarlariga monumental va abadiy xarakter bag'ishlaydi.

Eskizni matoga mo'yqalam yordamida ko'chirish aniqlik va shaklni tushunishni talab qiladi. Bu bosqichda manzara elementlarining (daraxtlar, tog'lar, suv obyektlari) shakli va hajmini rang orqali ifodalashga e'tibor qaratiladi. Bu shunchaki kontur chizmasi emas, balki ton va rang bilan ishlashning boshlanishi bo'lib, keyingi rangtasvir ishlanmasi uchun asos yaratadi. Bu yerda anatomik yoki morfologik aniqlikni vizual idrok etish prinsiplari bilan uyg'unlashtirish muhimdir. Perspektiva nazariyasi, fazoviy chuqurlik va hajmni tasvirlashning ilmiy asosini tashkil etadi. Rassomlar ushbu prinsiplarni o'z asarlarida realistik makon yaratish uchun qo'llaydilar. Uyg'onish davri ustalari, masalan, Titsian (Titian), o'z manzaralarida ranglarning qatlamalari va yarim tonlar orqali fazoviy chuqurlik va hajm yaratishda yuksak mahoratga erishgan. Uning "Bax va Ariadna" asari fonidagi manzara bunga yorqin misol.

Rang munosabatlarining ilmiy tahlili bu rangtasvirda eng muhim bosqichlardan biridir. "Rang munosabatlari" tushunchasi rang uyg'unligini va vizual fazoni yaratishning asosiy prinsiplarini ifodalaydi. Manzarada bu, yirik rangli dog'larning umumiy uyg'unligini

izlashni anglatadi: osmon, yer, suv, o'simliklar. "Issiq-sovuqlik" prinsipi fazoviy chuqurlikni yaratishda asosiy rol o'ynaydi. Masalan, uzoqdagi ob'ektlar havo qatlami tufayli yorug'likning tarqalishi sababli ko'k rangga moyil bo'lib, sovuqroq tonlarda, yaqindagi ob'ektlar esa to'g'ridan-to'g'ri yorug'lik va yuqorirangto'yinganligi sababli iliqroq tonlarda tasvirlanadi. Bu esa havo perspektivasi va hajmi illyuziyasini yaratadi. Bo'lajak o'qituvchilarga manzara kompozitsiyasida "issiq-sovuqlik"dan samarali foydalanishni o'rgatish ularning realistik fazoviy munosabatlarni, yorug'lik sharoitlarini va hissiy atmosferani tasvirlash qobiliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu rangshunoslikni kompozitsion samaradorlikni oshirish uchun bevosita qo'llash bo'lib, badiiy nazorat va ijodiy ifodaning yuqori darajasiga yordam beradi. Optika sohasidagi tadqiqotlar rangning fizik xususiyatlarini, yorug'likning tarqalishini va ko'zning uni qanday idrok etishini chuqur tushuntiradi, bu esa rassomlarga ranglarni ilmiy asosda boshqarish imkonini beradi. Ranglarning o'zaro ta'siri, rangshunoslikning eng qiziqarli jihatlaridan biridir, bunda bir rangning boshqasi yonidagi ko'rinish o'zgaradi, bu esa rassomlarga murakkab vizual effektlarni yaratishga imkon beradi. Impressionistlar, xususan, Klod Mone (Claude Monet), o'z asarlarida yorug'likning ranglarga ta'sirini chuqur o'rganishgan. Uning "Pichan uyumi" turkum san'at asarlari bir xil ob'ektning turli yorug'lik sharoitlarida qanday o'zgarishini ko'rsatadi.

Tafsilotlarni ilmiy asosda ishlab chiqishda

manzara elementlari (daraxt barglari, toshlar, bulutlar) rang va yorug'lik yordamida batafsil ishlab chiqiladi. Turli rangli dog'lar orasidagi o'tishlarni, masalan, osmon va daraxtlar chegarasidagi yumshoq yoki keskin o'tishlarni tahlil qilish uchun qo'llaniladi. "Rassomchilikda shaklni modellashtirish" prinsipi manzara elementlariga hajm berish uchun muhimdir. Bu yorug'likning ob'ekt yuzasiga tushishi va undan aks etishi fizik qonuniyatlariga asoslanadi. Manzaradani diqqat bilan tahlil qilish va bajarish bo'lajak o'qituvchilarga vizual fokusni qanday boshqarish, chuqurlik hissini qanday yaratish va o'ziga xos atmosfera sharoitlarini qanday yetkazish haqida murakkabroq tushuncha rivojlantirishga imkon beradi va shu bilan ularning yakuniy san'at asari ustidan ijodiy nazoratini kuchaytiradi. Badiiy jihatdan tortib, tabiiy shakllarning geometriyasigacha

bo'lgan tafsilotlarni tasvirlashda ilmiy asos yaratadi. Masalan, "sfumato" texnikasi (Leonardo da Vinchi tomonidan qo'llanilgan) yorug'lik va soyalarning nozik o'tishlari orqali shaklni yumshoq modellashtirishga xizmat qiladi, bu esa optik illyuziyani yaratishning ilmiy jihatdan asoslangan usulidir. Albrecht Dyurer (Albrecht Dürer) kabi rassomlar o'z grafik asarlarida, masalan, "Quyov" kartinasida tabiiy detallarni mukammal aniqlikda tasvirlash orqali ilmiy kuzatuvchanlikni badiiy mahorat bilan birlashtirgan.

Yakuniy bosqich manzara kompozitsiyasini umumlashtirish, rang munosabatlarini

aniqlashtirish va tafsilotlarni umumiy g'oyaga bo'ysundirishni o'z ichiga oladi. Bu bosqichda sintetik ijodiy kompetensiyalar, ya'ni asarni butun bir butunlik sifatida ko'ra olish va uning yakuniy estetik ta'sirini ta'minlash qobiliyati rivojlanadi. Bu vizual idrokning yaxlitlik prinsiplariga asoslanadi, bunda butun qismlar yig'indisidan ko'proqdir. Buyuk san'atshunos E. Panofskyning ikonologik yondashuvi san'at asarini yaxlit madaniy kontekstda o'rganish muhimligini ko'rsatadi, bu esa asarning umumiy sinteziga olib keladi. Bu bosqichda badiiy asarning tugallanish holatini tushunish muhimdir, bu rassomning ijodiy jarayonga to'liq sho'ng'ishi natijasida yuzaga keladigan optimal hissiy holatni anglatadi. Nemis romantizmi manzara rassomi Kaspar David Fridrix (Caspar David Friedrich) o'zining "Muz dengizida" kabi san'at asarlarida

chuqur ramziy ma'noga ega bo'lgan kompozitsion sintezni yaratib, tabiatning ulug'vorligini va insonning uning oldidagi ojizligini ifodalagan.

Shuni ta'kidlash joizki: "Rassomchilik haqidagi bilimlarni faqat amaliy mashg'ulotlar orqali o'zlashtirish mumkin". Shu sababli, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilari uchun manzara kompozitsiyalarini yaratish va tasvirlash bo'yicha muntazam amaliy mashg'ulotlar tashkil etish juda muhimdir. Bu mashg'ulotlar nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliy ijodiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi, chunki takroriy amaliyot orqali harakat ko'nikmalari

avtomatlashadi. Zamonaviy pedagogikada o'rganishning konstruktivistik nazariyasi amaliy mashg'ulotlar orqali bilimlarning faol qurilishini qo'llab-quvvatlaydi, bunda talabalar mustaqil tadqiqotlar va tajribalar orqali o'rganadilar. Shuningdek, amaliyot davomida "refleksiv amaliyot" (Donald Schön) tushunchasi muhimdir, bu o'quvchining o'z faoliyatini tahlil qilish va undan saboq chiqarish qobiliyatini rivojlantirishni anglatadi.

Quyidagi jadvalda rassomchilik ishining fundamental bosqichlarining manzara kompozitsiyasini yaratish jarayoniga moslashishi, shuningdek, uning ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga ta'siri ko'rsatilgan. Ushbu jadval aniq pedagogik qo'llanma bo'lib xizmat qiladi, an'anaviy metodologiya o'quv natijalariga erishish uchun qanday qilib samarali "texnologiya" sifatida tizimli ravishda qo'llanilishini namoyish etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot rangshunoslik asoslari va kompozitsiyaning ilmiy prinsiplarini bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoniga, ayniqsa manzara kompozitsiyasini o'rgatishda, integratsiya qilishning hal qiluvchi ahamiyatini ta'kidlaydi. Akademik rassomchilik prinsiplari, bosqichma-bosqich yondashuv, hissiy idrokka urg'u berish, shuningdek, rang munosabatlari va ularning hajm va atmosferani yaratishdagi roli chuqur tushunish, yaxlit badiiy fikrlashni shakllantirishga yordam beradigan asosiy elementlardir. Fan va san'atning o'zaro bog'liqligi, jumladan, optika, psixologiya va matematik prinsiplarning qo'llanilishi badiiy ta'limni yanada chuqur va ongli qilishga xizmat qiladi. Buyuk ustalar, jumladan, I. Repin, U. Turner, Klod Mone, Nikola Pussen, Titsian, Leonardo da Vinchi, Albrecht Dyurer va Kaspar David Fridrixning ijodiy tajribalari ushbu ilmiy asoslarning amaliy isbotidir.

1-jadval: Rassomchilik ishining manzara kompozitsiyasiga moslashtirilgan ketma-ketligi

Ilmiy-amaliy bosqich [1]	Manzara kompozitsiyasiga qo'llanilishi	Ijodiy kompetensiyalar ni rivojlantirishga ta'siri
I. Badiiy g'oya va dastlabki idrok	Tabiatdan dastlabki hissiy va estetik taassurotni aniqlash, manzara kayfiyatini his qilish va asosiy g'oyani shakllantirish. Psixologik asoslar va buyuk rassomlarning hissiy ifoda namunalari.	Ijodiy fikrlash, shaxsiy ifoda, estetik idrokni rivojlantirish.
II. Eskizlash va kompozitsion yechim	Kompozitsion yechimni topish, yirik rangli dog'lar va massalarning joylashishini aniqlash, perspektivani rejalashtirish, vizual muvozanatning ilmiy prinsiplari (oltin kesim, ritm, balans) ni qo'llash. Pussen kabi ustalarning geometrik kompozitsiyalari.	Kompozitsion fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalari, vizual rejalashtirishni rivojlantirish.
III. Matoda badiiy obrazni yaratish	Manzara elementlarining (daraxtlar, tog'lar, suv) asosiy chiziqlari va shakllarini matoga ko'chirish, ton va rang bilan ishlashning boshlanishi. Perspektiva nazariyasi asosida va Titsianning qatlamalash texnikalari.	Texnik aniqlik, shakl va hajm hissinini rivojlantirish, kuzatuvchanlik.
IV. Rang munosabatlarining ilmiy tahlili va matoni rang bilan holatni ko'rsatish	Asosiy rang munosabatlarini o'rnatish, osmon, yer, suv, o'simliklarning umumiy ranglarini aniqlash; yorug'lik fizikasi (Rayleigh tarqalishi) va havo istiqboli prinsiplaridan foydalanib, issiq va sovuq ranglar orqali fazoviy chuqurlikni yaratish. Itten nazariyalari, simultan kontrast va Monet, Turner kabi impressionistlarning yorug'likni tasvirlashdagi mahorati.	Rangni idrok etish, rang uyg'unligi hissi, atmosfera yaratish qobiliyati, fazoviy tasavvurni rivojlantirish.
V. Tafsilotlarni ilmiy asosda ishlab chiqish	Manzara elementlarini (barglar, toshlar, bulutlar, yorug'lik va soya) batafsil ishlab chiqish, yorug'likning ob'ekt yuzasidan aks etishi qonuniyatlariga asoslanib, "tegishlar" orqali o'tish joylarini aniqlash va rang yordamida shakllarni modellashtirish (sfumato). Badiiy anatomiya va geometriya, Dyurening detalga e'tibori.	Kuzatuvchanlik, tafsilotlarga e'tibor, vizual tahlil, texnik mahoratni rivojlantirish.
VI. Yakuniy sintez va umumlashtirish	Umumlashtirish, rang munosabatlarini yakuniy aniqlashtirish, tafsilotlarni manzaradagi umumiy g'oyaga bo'ysundirish, asarning yakuniy estetik ta'sirini ta'minlash, gestalt prinsiplarini qo'llash. Panofsky ikonologiyasi, "oqim" holati va Fridrix kabi romantiklarning kompozitsion sintezi.	Sintetik fikrlash, badiiy umumlashtirish, yakuniy estetik hukmni rivojlantirish.

Ushbu prinsiplarga asoslangan amaliy mashg'ulotlar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlaydi, balki rang va shaklning intuitiv tushunchasini ham rivojlantiradi, bu esa haqiqiy ijodiy o'zini ifodalashning asosidir. Shunday qilib, ushbu texnologiyalarni qo'llash

nafaqat texnik ko'nikmalarni uzata oladigan, balki o'z o'quvchilarini chuqur estetik tushunishga va badiiy vazifalarni kreativ hal qilishga ilhomlantira oladigan yuqori malakali pedagoglarni tayyorlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mogilevsev, V.A. Rassomchilik asoslari : O'quv qo'llanma. Sankt-Peterburg : 4art, 2012.
2. Baxriyev, I. (2023, December). BO 'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O 'QITUVCHILARINI O 'QITISHDA IJODIY RIVOJLANISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).
3. Saidazimovich, B. I., & Saidazimovich, B. I. (2021). COMPOSITION AND IMPROVEMENT OF METHODOLOGY OF DESCRIPTION IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE FINE ART TEACHERS FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(7), 60-62.
4. Baxriyev, I. S. (2021). RANGTASVIR ASARI ISHLASHDA KOMPOZITSIYA FANINING MUHIM AHAMIYATI. Academic research in educational sciences, 2(12), 315-322.
5. Saidazimovich, B. I., & Saidazimovich, B. I. (2021). THE ROLE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FINE ARTS LESSONS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(7), 63-66.
6. Baxriyev, I. S. (2022). TASVIRIY SAN'AT RIVOJIDA KOMPOZITSIYANING AHAMIYATI. Academic research in educational sciences, 3(6), 818-823.
7. Baxriyev, I. S. (2023). SAN'AT ASARLARIDA KOMPOZITSIYA VA UNING MUHIM AHAMIYATI. Academic research in educational sciences, 4(6), 256-262.
8. Bakhriyev, I. (2023). SCIENTIFIC THEORETICAL BASIS OF TEACHING YOUNG STUDENTS TO DESCRIBE LANDSCAPE COMPOSITION. European International Journal of Pedagogics, 3(02), 47-53.
9. Бахриев, И. (2020). РИВОЯТЛАРИНИНГ САЊАТ АСАРЛАРИДАГИ ТУТГАН УРНИ ВА УНИНГ БАҲАМОЛ ЁШЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШДАГИ АҲДМИЯТИ. Academic research in educational sciences, (2), 286-295.
10. Baxriyev, I. S. (2021). THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE TEACHING OF FINE ARTS. Экономика и социум, (9 (88)), 28-32.
11. Baxriyev, I. S. (2021). PROBLEM EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN TEACHING FINE ARTS LESSONS. Экономика и социум, (9 (88)), 33-35.
12. Sh, M., Toshtemirova, S., Ahmadjonov, B., & Koshanova, N. (2020). Structure and mechanisms of action of the educational cluster. International Journal of Psychological Rehabilitation, 24(07), 8104-8111.
13. Султанов, Х. Э., Марасулова, И. М., Махмудов, М. Ж., & Бахриев, И. С. (2020). На пути совершенствования изобразительного искусства в непрерывном образовании: из опыта работы. Academic research in educational sciences, (4), 231-237.
14. Ugli, A. N. N., Saidazimovich, B. I., & Jabbarovich, M. M. (2020). Muhandislik grafikasida multimediyaning tutgan o'rnini. Academic research in educational sciences, (4), 639-646.
15. Saidazimovich, B. I. (50). 50 YEARS OF THE XX CENTURY THE DEVELOPMENT OF THE UZBEK LANDSCAPE GENRE.